

Copyright και Ηλεκτρονικές πληροφορίες :

σενάρια επιστημονικής φαντασίας ή αντίο στην ελεύθερη ροή πληροφοριών;

Κατερίνα Τοράκη

ΤΕΕ - Μονάδα Τεκμηρίωσης και Πληροφόρησης

Email : toraki@tee.gr

Εισήγηση στην Ημερίδα "Πνευματικά Δικαιώματα και Ηλεκτρονική Πληροφόρηση" που οργανώθηκε στις 26 Σεπτεμβρίου 1997 από τους φορείς ECUP, Ένωση Ελλήνων Βιβλιοθηκαρίων και Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης.

Στην προκήρυξη της Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Τεχνολογίας για το Εθνικό Πληροφοριακό Σύστημα το Φεβρουάριο 1997¹, υπήρχε η παράγραφος:

«Τα πνευματικά δικαιώματα της παραγωγής και χρήσης των τραπεζών δεδομένων και πληροφοριών ανήκουν στην ΓΓΕΤ, εκτός της περιπτώσεως που αναφέρεται πιο κάτω. Όλοι οι ανάδοχοι θα πρέπει να παραδίδουν στην ΓΓΕΤ τις τράπεζες δεδομένων και πληροφοριών ελεύθερες υποχρεώσεων πνευματικών δικαιωμάτων. Ανάδοχοι του ιδιωτικού τομέα οι οποίοι επιθυμούν να κρατήσουν δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας από την χρήση της τράπεζας δεδομένων ή πληροφοριών θα πρέπει στην πρότασή τους να καθορίζουν και την τιμολόγηση χρήσης και τα τυχόν πνευματικά δικαιώματα της παραγωγής της τράπεζας».

Κάποιες παρατηρήσεις στο παραπάνω είναι ότι τα πνευματικά δικαιώματα εκχωρούνται στη ΓΓΕΤ για μια πνευματική εργασία που παράγεται από άλλους φορείς - σε άλλες χώρες έχει νομοθετηθεί π.χ. ότι η δημιουργία περίληψης αποτελεί πνευματική εργασία η οποία προστατεύεται ιδιαίτερα και πέραν του πρωτογενούς τεκμηρίου ενώ δεν αναγνωρίζεται και το δικαίωμα διεκδίκησης πνευματικών δικαιωμάτων σε δημόσιο φορέα αλλά μόνο σε ιδιωτικό.

Και το ΤΕΕ αλλά και άλλοι φορείς απ□ όσο γνωρίζω αντέδρασαν στη διατύπωση αυτή και όσοι κατέθεσαν πρόταση στο συγκεκριμένο έργο έχουν υποθέτω διατύπωση που προσπαθεί να εξασφαλίζει και την πλευρά του παραγωγού της βάσης δεδομένων κύρια στην περίπτωση οικονομικής εκμετάλλευσης των ηλεκτρονικών πληροφοριών. Αυτό αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα ότι στη χώρα μας δεν έχει ακόμη αρχίσει ο προβληματισμός για την αντιμετώπιση των ζητημάτων πνευματικών δικαιωμάτων και copyright και μάλιστα από ένα δημόσιο φορέα που ασχολείται κατ□ εξοχήν με τη διαχείριση πληροφοριών στην ηλεκτρονική μορφή.

Τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας δημιουργούνται μία σειρά βιβλιογραφικών βάσεων δεδομένων από διάφορους φορείς - βιβλιοθήκες, πανεπιστήμια, οικολογικές οργανώσεις κλπ. Έχει παρατηρηθεί όμως ότι ενίοτε το γέμισμα των βάσεων αυτών γίνεται με έτοιμη δουλειά, δηλαδή με εγγραφές που μεταφέρονται με κάποιο τρόπο από άλλες βάσεις δεδομένων. Αντιλαμβανόμαστε ότι έτσι δημιουργείται σοβαρό ζήτημα προστασίας της πνευματικής εργασίας που έχει παραχθεί από έναν φορέα. Όταν αντιμετωπίσαμε το ζήτημα αυτό αρχικά, και επειδή δεν υπάρχει συνολική μέριμνα, ζητήσαμε από τον άλλο φορέα : πρώτον να μας στείλει επιστολή για την επιθυμία του να χρησιμοποιήσει εγγραφές από τη συλλογή μας και

δεύτερον να υπάρξει αναφορά ότι οι εγγραφές προήλθαν από το ΤΕΕ. Βέβαια αυτό γίνεται στις περιπτώσεις όπου ζητείται επίσημα. Τι γίνεται όμως όταν ένας φορέας ζητήσει τη βιβλιογραφία περιβάλλοντος χωρίς να μας αποκαλύψει τις προθέσεις του και εμείς τη στείλουμε ολόκληρη από καλή θέληση ή όταν εκδίδουμε επίσημα αυτή τη βιβλιογραφία σε βιβλίο και αυτή κάποτε γεμίσει τους ψηφιακούς χώρους κάποιας ηλεκτρονικής συλλογής τρίτου φορέα.

Ενα άλλο παράδειγμα : Πριν μερικά χρόνια, ένας φίλος εκδότης ελληνικών τεχνικών βιβλίων που του ζήτησα να μας στείλει φυλλάδιο με τις νέες του εκδόσεις για να παραγγείλουμε, μου απάντησε ότι δεν τον συμφέρει να αγοράζει η βιβλιοθήκη ΤΕΕ βιβλία του διότι έτσι επηρεάζονται αρνητικά οι πωλήσεις του, εφ' όσον μεγάλο ποσοστό των χρηστών της βιβλιοθήκης είναι δυνητικοί πελάτες του.

Φυσικά, η βιβλιοθήκη δεν σταμάτησε να αγοράζει βιβλία του τα οποία οι χρήστες σε όλη την Ελλάδα έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν εντελώς δωρεάν για διάστημα 15-30 ημερών σύμφωνα με τους υπάρχοντες κανονισμούς της Βιβλιοθήκης.

Τα παραπάνω είναι πρωτόλειοι προβληματισμοί για τα ζητήματα πνευματικών δικαιωμάτων στις βιβλιοθήκες σε μια εποχή που χρησιμοποιούμε και εμείς όλο και περισσότερο την ηλεκτρονική τεχνολογία και όπου βλέπουμε τι γίνεται στο διεθνή χώρο, βλέπουμε τι μπορεί να μας παρέχει η νέα τεχνολογία, θαυμάζουμε αλλά και τρομάζουμε πιθανόν από τις μεγάλες δυνατότητες επικοινωνίας και διάθεσης και φυσικά έχουμε τις αντιστάσεις μας ευρισκόμενοι σε σύγχυση ανάμεσα στις ιδέες για ελεύθερη ροή πληροφοριών και πληροφόρηση για όλους και στις ανάγκες που προκύπτουν.

Οι ανάγκες αυτές είναι από τη μια οικονομικές - κάποιοι είπαν ότι η αντιμετώπιση ζητημάτων copyright είναι και ένας τρόπος αντιμετώπισης των σοβαρών οικονομικών προβλημάτων που έχουν οι βιβλιοθήκες αλλά και ένας τρόπος οι εκδότες να διατηρήσουν τις πωλήσεις τους - είναι όμως και αναπόφευκτα υποχρεωτικές γιατί μας έρχονται δεδομένες - κυρίως από το εξωτερικό από τους μεγάλους οργανισμούς που έχουν ξεπεράσει τους ιδεολογικούς δισταγμούς και που θεωρούν ότι η πληροφορία είναι εμπόρευμα και πρέπει να πληρωθεί καλά.

Η πρακτική στις ΗΠΑ

Στη σημερινή ημερίδα μου ζητήθηκε να παρουσιάσω τυχόν προβληματισμούς που διατυπώθηκαν στο συνέδριο για τις Ψηφιακές Βιβλιοθήκες που έγινε στην Πίζα στις αρχές του μήνα.² Στο συνέδριο συμμετείχαν κύρια επιστήμονες από τον χώρο της πληροφορικής οι οποίοι παρουσίασαν τεχνικά ζητήματα και εφαρμογές ψηφιακών συλλογών.

Η πρώτη εισήγηση είχε ως τίτλο «Βιβλιοθήκες και ψηφιακά δικαιώματα ιδιοκτησίας» της οποίας οι ομιλητές προέρχονται από το Κέντρο Ερευνών της Xerox στο Palo Alto.³ Το γραπτό κείμενο που υπάρχει στο βιβλίο των πρακτικών είναι μια πολύ καλή ανάλυση των διαφόρων πλευρών του ζητήματος. Στην παρουσίαση όμως στο Συνέδριο, ο ομιλητής τρόμαξε κατά κάποιο τρόπο το ακροατήριο, όταν παρουσίασε με σχετικές εικόνες τα συστήματα που έχουν αναπτυχθεί ή που σχεδιάζονται και που παρακολουθούν το χρήστη σε κάθε bit πληροφορίας που θέλει να διαβάσει.

Ο ομιλητής αναφέρεται βέβαια στην αμερικάνικη πρακτική, όπου εξ άλλου τα ζητήματα αυτά έχουν αντιμετωπιστεί νομοθετικά με ποικίλους τρόπους. Στις ΗΠΑ υπάρχει η Εθνική Επιτροπή για τις τεχνολογικές χρήσεις των προστατευμένων με Copyright εργασιών (National Commission on New Technological Uses of Copyrighted Works - CONTU) η οποία μεριμνά για τους κανόνες διαδανεισμού, όπου για παράδειγμα επιτρέπονται 5 άρθρα από κάθε περιοδικό των τελευταίων 5 χρόνων. Στις Πανεπιστημιακές Βιβλιοθήκες εξ άλλου αντιμετωπίζεται και η περίπτωση αναπαραγωγής αντιγράφων για χρήση από τους σπουδαστές χωρίς copyright με βάση κανόνες που έχουν τεθεί από την Αμερικάνικη Ένωση

Βιβλιοθηκαρίων και που ορίζουν ότι η βιβλιοθήκη μπορεί να κρατά αντίγραφα για ορισμένο αριθμό σπουδαστών και για ορισμένο χρονικό διάστημα, μετά το οποίο αυτά θα καταστρέφονται.⁴ Έτσι, υπάρχει το σύστημα Electronic Reserve για την ηλεκτρονική διάθεση εκπαιδευτικού υλικού, όπου επιτρέπονται ένα κεφάλαιο από βιβλίο, 1 άρθρο από πρόσφατο τεύχος περιοδικού (των τελευταίων 2 χρόνων), ενώ από παλαιότερα τεύχη μπορούν να δοθούν τόσα άρθρα ώστε ο συνολικός αριθμός σελίδων τους από κάθε τεύχος να μην υπερβαίνει το ήμισυ των σελίδων όλου του αντίστοιχου τεύχους.

Υπάρχουν μια σειρά νόμοι που ρυθμίζουν ζητήματα πνευματικής ιδιοκτησίας και αφορούν copyright, ευρεσιτεχνίες, εμπορικά σήματα, εμπορικά μυστικά. Ήδη, ένα παράδειγμα φαίνεται σε άρθρο στο Internet που έχει σχετική σημείωση στην αρχή και στο τέλος του κειμένου και που επιτρέπει την ελεύθερη χρησιμοποίηση του άρθρου αυτού σε ηλεκτρονική διεύθυνση για προσωπικούς ή εκπαιδευτικούς σκοπούς, αρκεί να περιληφθεί και η σημείωση αυτή και να σταλεί ενημέρωση στους συγγραφείς :

LICENSE NOTICE: This article may be copied in its entirety for personal or educational use (the copy should include a License Notice at the beginning and at the end). It may posted on gopher and FTP sites, but please provide notice of such posting to the authors at the addresses below. It may not be modified without the written permission of the authors. This primer is based on the Multimedia Law and Business Handbook which is designed to provide accurate information on the legal issues in multimedia. The primer is provided with the understanding that the authors are not engaged in rendering legal services. If you have a legal problem, you should seek the advice of experienced counsel.⁵

Για την τεχνολογική αντιμετώπιση του copyright έχουν δώσει ήδη λύσεις στην αγορά εταιρείες όπως οι Xerox, Folio, IBM, Intertrust, NetRights, Wave Systems. Μάλιστα ψάχνοντας στο Internet, μπορεί κανείς να βρει πληροφορίες για το σύστημα TRUSTe (με βασικούς χορηγούς εταιρείες όπως IBM, Netscape, Oracle κ.ά.) το οποίο παρέχει παρακολούθηση και προστασία των ηλεκτρονικών δραστηριοτήτων κύρια στον εμπορικό χώρο.⁶

Η εισήγηση του ερευνητή της Xerox

Οι έννοιες που χρησιμοποιούνται στις ψηφιακές εκδόσεις είναι "εμπιστευμένα συστήματα ασφαλείας" (trusted systems) και ψηφιακά δικαιώματα ιδιοκτησίας (digital property rights).

Ένα εμπιστευμένο σύστημα - αρχικά ο όρος χρησιμοποιήθηκε για υπολογιστικά συστήματα σε στρατιωτικές εφαρμογές - περιλαμβάνει το ψηφιακό έργο και τους κανόνες ελέγχου του (εμφάνιση, αντιγραφή και χρήση, χρονική περίοδος ισχύος, περιορισμοί, αντίστοιχα οικονομικά κόστη κ.ά.). Οι κανόνες αυτοί ορίζονται με «ψηφιακό συμβόλαιο» που γράφεται σε ειδική γλώσσα διαχείρισης δικαιωμάτων, όπως η γλώσσα DPRL (Digital Property Rights Language) της Xerox.

Στενή σχέση και εξάρτηση έχει η ακεραιότητα (integrity) ενός πληροφοριακού συστήματος - δηλαδή η ιδιότητα των δεδομένων να υφίστανται σε προκαθορισμένο φυσικό μέσο ή χώρο και να είναι ακριβή.⁷ Σύμφωνα με τον εισηγητή της Xerox, η ακεραιότητα ορίζεται ως φυσική ακεραιότητα, ακεραιότητα συμπεριφοράς και ακεραιότητα επικοινωνιών. Ο πρώτος όρος αφορά τη δυνατότητα του συστήματος να αντιδρά σε φυσική επίθεση (π.χ. απομάκρυνση δίσκου ή πρόσληψη - αντιγραφή πληροφοριών χωρίς άδεια). Η ακεραιότητα συμπεριφοράς αναφέρεται στη συμφωνία των προγραμμάτων με τους όρους που έχουν τεθεί από το ψηφιακό σύμβολο, ενώ η ακεραιότητα επικοινωνιών αναφέρεται στην ικανότητα του συστήματος να στέλνει και να δέχεται ψηφιακά έργα χωρίς την παρέμβαση άλλων υπολογιστικών συστημάτων.

Γίνεται αντιληπτό ότι όσο πιο πολλοί όροι περιλαμβάνονται στο ψηφιακό σύμβολο τόσο πιο περίπλοκο γίνεται το σύστημα και προφανώς ακόμη ακριβότερο, πράγμα στο οποίο δεν μπορούν να ανταποκριθούν όλοι οι ενδιαφερόμενοι. Έτσι, οι εταιρείες προσανατολίζονται στην ανάπτυξη κλιμακωτών συστημάτων ασφαλείας, έτσι ώστε τα ακριβότερα να αντιστοιχούν και σε υψηλότερα επίπεδα ασφαλείας ενώ τα φθηνότερα από την άλλη να μην εγγυώνται τη μεγαλύτερη δυνατή ασφάλεια.

Ψηφιακά δικαιώματα είναι οι λειτουργίες που λαμβάνουν χώρα στα εμπιστευμένα συστήματα κάτω από συγκεκριμένους όρους και συνθήκες. Υπάρχουν 3 κατηγορίες ψηφιακών δικαιωμάτων :

α) δικαιώματα μεταφοράς (transport rights) : καθορίζουν την ψηφιακή επικοινωνία ενός ψηφιακού έργου από ένα σύστημα σε άλλο και διακρίνονται στα δικαιώματα αντιγραφής (copy), μεταβίβασης (transfer) και δανεισμού (loan). Με την αντιγραφή δημιουργείται νέο αντίγραφο του ψηφιακού έργου προς χρήση (π.χ. αγορά από βιβλιοπωλείο σε τιμές ανάλογα με συγκεκριμένες συνθήκες όπως ηλικία κλπ.). Εάν το άτομο που απέκτησε ένα αντίγραφο το μεταβιβάσει σε άλλο χωρίς να δημιουργήσει αντίγραφο, λαμβάνει χώρα η λειτουργία της μεταβίβασης, όπου πλέον το έργο ανήκει στο δεύτερο κάτοχο. Με την εφαρμογή του δικαιώματος δανεισμού, το ψηφιακό έργο αντιγράφεται σε άλλη ηλεκτρονική θέση μαζί με τις πληροφορίες που αναφέρουν τα σχετικά δικαιώματα και τη διάρκεια δανεισμού. Στο χρονικό διάστημα που έχει καθοριστεί ως διάρκεια δανεισμού, το ψηφιακό έργο δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην ψηφιακή βιβλιοθήκη από την οποία προέρχεται. Τόσο η ψηφιακή βιβλιοθήκη όσο και ο πελάτης της βιβλιοθήκης περιέχουν εμπιστευμένα συστήματα με ρολόγια. Στο τέλος του χρόνου δανεισμού, το ψηφιακό έργο απενεργοποιείται από το σύστημα του πελάτη και είναι πλέον έτοιμο να επαναχρησιμοποιηθεί από άλλο πελάτη της ψηφιακής βιβλιοθήκης.

β) δικαιώματα απόδοσης (render rights) : αφορούν τα δικαιώματα παρουσίασης ενός ψηφιακού έργου πέρα από τον έλεγχο των εμπιστευμένων συστημάτων, π.χ. την παρουσίαση ενός βιβλίου ή μίας φωτογραφίας στην οθόνη, το παίξιμο ενός μουσικού κομματιού με μεγάφωνο κλπ. Διακρίνονται τα δικαιώματα παιχνιδιού (play rights - καθορίζουν τους τρόπους δημιουργίας ενός εφήμερου αντιγράφου π.χ. στην οθόνη), εκτύπωσης (print rights - καθορίζουν τη δημιουργία μόνιμων αντιγράφων του ψηφιακού έργου π.χ. έντυπων) και εξαγωγής (export rights - δημιουργία ενός αντιγράφου του ψηφιακού έργου για ελεύθερη χρήση π.χ. παλαιότερης έκδοσης).

γ) δικαιώματα παράγωγης εργασίας (derivative work rights) : αναφέρονται στα δικαιώματα επαναχρησιμοποίησης ψηφιακού έργου για δημιουργία νέου. Εδώ υπάρχουν τα δικαιώματα απόσπασσης (extract rights - απομάκρυνση ενός τμήματος για δημιουργία νέου), δικαιώματα επεξεργασίας (edit rights - για την τροποποίηση ενός έργου) και δικαιώματα ενσωμάτωσης (embed rights - για την ενσωμάτωση ενός έργου σε άλλο πιο σύνθετο). Έτσι, ο υπεύθυνος ενός σεμιναρίου σε μία οικονομική σχολή θα μπορεί να συμπεριλάβει στις ηλεκτρονικές σημειώσεις του έναν αριθμό ειδικών εφαρμογών από επιχειρήσεις, προκειμένου όμως να χρησιμοποιηθούν από τους σπουδαστές θα πρέπει να καταβληθούν σχετικά ποσά σε όλους τους αναφερόμενους.

Ειδικότερα για το δανεισμό στις βιβλιοθήκες και το ενδεχόμενο επιβολής οικονομικής επιβάρυνσης για τους χρήστες, κάτι που δεν ισχύει μέχρι τώρα για τις περισσότερες

(παραδοσιακές) βιβλιοθήκες, διατυπώνονται διάφορες σκέψεις από τον ίδιο ομιλητή. Τα έσοδα από μία τέτοια λειτουργία μπορούν να πάνε στον εκδότη - ως αποζημίωση για τις απώλειες από την μη πώληση έργων του - ή στη βιβλιοθήκη. Η βιβλιοθήκη μάλιστα θα μπορούσε να εφαρμόσει και δύο ουρές δανεισμού για τους βιαστικούς και τους λιγότερο βιαστικούς χρήστες. Οι πρώτοι θα πρέπει να πληρώσουν προκειμένου να δανειστούν το ψηφιακό έργο συντομότερα, ενώ για όσους δεν έχει σημασία η καθυστέρηση ο δανεισμός θα μπορεί να είναι δωρεάν.

Το παραπάνω μοντέλο λειτουργεί αντίστοιχα με τη φυσική βιβλιοθήκη - δανείζονται δηλαδή ένας περιορισμένος αριθμός αντιτύπων. Όμως, θα μπορούσε η βιβλιοθήκη να μπορεί να διαθέτει απεριόριστο αριθμό αντιτύπων από κάθε ψηφιακό έργο, αρκεί να πληρώνει στον εκδότη το ανάλογο κόστος. Το κόστος αυτό μπορεί να καθορίζεται από τα αντίγραφα που χρησιμοποιούνται π.χ. ανά βδομάδα, ενώ θα μπορούν να υπάρχουν και ειδικές ρυθμίσεις, όπως για παράδειγμα ότι η βιβλιοθήκη αγοράζει από τον εκδότη έναν αρχικό αριθμό αντιτύπων τα οποία διατίθενται για δανεισμό δωρεάν ενώ για τα υπόλοιπα θα καταβάλλεται το συμφωνημένο κόστος ανάλογα με τη χρήση κάθε φορά.

Μπορεί επίσης να υπάρξει και άλλο μοντέλο, όπου η βιβλιοθήκη πλέον ξεπερνά τον παραδοσιακό της ρόλο στη λειτουργία του δανεισμού και στις σχέσεις της με τους τελικούς χρήστες και πωλεί για λογαριασμό των εκδοτών. Έτσι, ενώ τα εμπιστευμένα συστήματα βιβλιοθήκης και χρήστη ενημερώνονται για κάθε δανεισμό και κανονικά απενεργοποιούν το αντίγραφο που βρίσκεται στην πλευρά του χρήστη μόλις λήξει η περίοδος δανεισμού, θα μπορεί να έχει τη δυνατότητα ο χρήστης να αποκτήσει ένα ψηφιακό αντίγραφο, αρκεί να πληρώσει το αντίστοιχο κόστος. Τώρα το κανάλι διανομής περνάει (και) από τη βιβλιοθήκη, η οποία όμως από την άλλη μπορεί είτε να μην ενημερώνεται για την ενέργεια αυτή του χρήστη (να γίνεται απ□ ευθείας με τον εκδότη) ή εναλλακτικά να έχει και ποσοστό κέρδους από τη διαδικασία αυτή.

Θεμιτή χρήση και ασφάλιση των ηλεκτρονικών εκδόσεων

Τα παραπάνω όλα φαντάζουν πολλά και δείχνουν ότι δεν υπάρχει καμμία δυνατότητα πρόσβασης σε πληροφορίες που έχουν καταχωρηθεί σύμφωνα με τεχνικές όπως περιγράφηκαν ήδη. Βέβαια στις ΗΠΑ υπάρχει και η περίφημη νομοθεσία περί θεμιτής χρήσης (fair use) που παρέχει από τη μια τη δυνατότητα χρησιμοποίησης πνευματικής εργασίας ελεύθερα για προσωπικούς, εκπαιδευτικούς, μη κερδοσκοπικούς σκοπούς και από την άλλη διεκδίκησης με νομικά μέσα του δικαιώματος αυτού από τη μεριά του χρήστη ή του δικαιώματος απαίτησης αποζημίωσης από τη μεριά του παραγωγού της πνευματικής εργασίας σε περίπτωση που κατά τη γνώμη του ξεπερνώνται τα θεμιτά όρια.

Παράδειγμα εφαρμογής της θεμιτής χρήσης είναι οι κανόνες για την ηλεκτρονική διάθεση και χρήση εκπαιδευτικού υλικού που αναφέρθηκαν παραπάνω. Όμως με τα συστήματα ασφαλείας και τα ψηφιακά συμβόλαια που περιγράφηκαν ήδη, γίνεται αντιληπτό ότι δεν είναι δυνατή η εφαρμογή θεμιτών ορίων. Τώρα, οι εκδότες και οι παραγωγοί τέτοιων συστημάτων προσανατολίζονται στην καθιέρωση και ενός νέου τύπου δικαιωμάτων τα οποία αποκτώνται με την άδεια της θεμιτής χρήσης (fair use license), ώστε ο χρήστης να έχει τη δυνατότητα π.χ. απόσπασης ενός τμήματος του ψηφιακού έργου και ενσωμάτωσης σε άλλο χωρίς τους περιορισμούς των ψηφιακών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας.

Η επόμενη ανησυχία των εκδοτών είναι : πως μπορεί να εξασφαλιστεί ότι ένας κάτοχος της άδειας θεμιτής χρήσης δεν θα διανείμει το ψηφιακό έργο πέραν των δικαιωμάτων που του παρέχονται και εν αγνοία του εκδότη με αποτέλεσμα την απώλεια κερδών για τον τελευταίο; Έτσι, υπάρχει η σκέψη κάθε άδεια θεμιτής χρήσης να συνοδεύεται και από ασφάλιση του αντίστοιχου ψηφιακού έργου, ώστε σε περίπτωση ζημιάς να αποζημιώνεται ο εκδότης από την ασφαλιστική εταιρεία.

Αντίγραφο ασφαλείας, Ιδιωτικό απόρρητο και η κληρονομιά στους μεταγενέστερους

Τα εμπιστευμένα συστήματα σχεδιάζονται για να προστατεύουν τα δικαιώματα των παραγωγών ψηφιακών έργων. Με τον τρόπο αυτό όμως, παρέχουν λεπτομερείς πληροφορίες για τις ενέργειες του χρήστη (καταναλωτή) στον ψηφιακό χώρο, πράγμα που μπορεί να έρχεται σε αντίθεση με την προστασία του ιδιωτικού απόρρητου (προσωπικά ενδιαφέροντα χρήστη, παρακολούθηση ενεργειών του κλπ). Είναι θέματα που απασχολούν αλλά δεν έχουν ακόμη βρεί λύση.

Άλλο ζήτημα είναι η δημιουργία αντιγράφων ασφαλείας (backup) για λόγους ασφαλείας αλλά και διατήρησης για τους μεταγενέστερους. Τι γίνεται όμως όταν παύει να ισχύει το συμβόλαιο του χρήστη με τον εκδότη; Το αντίγραφο παραμένει στα χέρια του χρήστη και μπορεί με κάποιο τρόπο να ανακτηθεί και να αναπαραχθεί σε πολλαπλά αντίτυπα χωρίς καμμία αποζημίωση στον αρχικό παραγωγό του. Ετσι, μελετάται η καθιέρωση δικαιωμάτων και για τις λειτουργίες αντιγραφής (backup) και επανάκτησης (restore) ώστε με την αντιγραφή να δημιουργείται ένα κρυπτογραφημένο αντίγραφο, το οποίο θα ανακτάται κάτω από ειδικές συνθήκες - π.χ. ψηφιακό εισιτήριο, πληρωμή ή άδεια από τον εκδότη.

Τα ψηφιακά δικαιώματα δεν αφορούν μόνο κείμενα, για τούτο πλέον χρησιμοποιείται ο όρος ψηφιακά έργα (digital works) για να υποδηλώσει τις διάφορες μορφές που μπορούν να υπάρξουν (πολυμέσα) με αντίστοιχες λειτουργίες πέραν της ανάγνωσης (θέαμα, παρακολούθηση, συμμετοχή).

Τέλος, αναφέρονται τρία στάδια αναζήτησης στο Internet :

α) το σημερινό, όπου η αναζήτηση γίνεται ελεύθερα αλλά χωρίς εξασφάλιση της ποιότητας των πληροφοριών που κυκλοφορούν

β) τα ψηφιακά έργα κυκλοφορούν μέσα από τα εμπιστευμένα συστήματα με οικονομική επιβάρυνση αλλά και εξασφάλιση καλύτερης ποιότητας σε σχέση με τα ελεύθερα

γ) μαζί με τα ψηφιακά έργα κυκλοφορούν και οι σημειώσεις ή παραπομπές (annotations) που έχουν κάνει άλλοι χρήστες για τα έργα αυτά.

Τα παραπάνω όλα αναφέρονται από τους ομιλητές της Xerox ως προκλήσεις για τις παραδοσιακές βιβλιοθήκες που βρίσκονται κάπου στη μέση ανάμεσα στους παραγωγούς της πρωτογενούς πληροφορίας και στους εκδότες (παραγωγούς του ψηφιακού έργου που καλούνται να παίξουν ένα συμβουλευτικό ρόλο στα ζητήματα θεμιτής χρήσης, ιδιωτικού απόρρητου και αρχειακών αντιγράφων.

Τα ζητήματα αυτά ενδιαφέρουν τις βιβλιοθήκες ιδιαίτερα αφού ένας ρόλος τους μέχρι τώρα είναι και η διατήρηση της πνευματικής κληρονομιάς σε αρχειακή μορφή για τις επόμενες γενιές. Εδώ, ερχόμαστε στις ενέργειες αλλυσσόδεσης των βιβλίων στις βιβλιοθήκες του Μεσαίωνα για να προστατευθούν από κλοπή ή αντιγραφή. Οι καλόγεροι του 13ου αιώνα χρειάζονταν χρόνια ολόκληρα για να συγγράψουν (στο χέρι βέβαια) ένα βιβλίο το οποίο στη συνέχεια πήγαιναν στις βιβλιοθήκες των μοναστηριών και τα έδεναν στα ράφια με αλυσίδες.⁸ Ετσι και σώθηκαν □

Η ψηφιακή Βιβλιοθήκη MeDoc

Στο ίδιο Συνέδριο παρουσιάστηκε η Γερμανική Ψηφιακή βιβλιοθήκη MeDoc στην οποία συνεργάζονται 12 γερμανικοί και διεθνείς εκδοτικοί οίκοι ως παραγωγοί και 24 πανεπιστήμια και βιομηχανικοί φορείς ως χρήστες.⁹

Το σύστημα αυτό περιέχει έργα (κύρια βιβλία αντίστοιχα έντυπων εκδόσεων) που καλύπτουν θεματικά την περιοχή της πληροφορικής. Το άρθρο επικεντρώνεται στα μοντέλα κοστολόγησης και εμπορικής διάθεσης των ψηφιακών έργων του MeDoc. Οι φορείς που εμπλέκονται είναι ο παραγωγός, ο διαθέτης και ο χρήστης. Ο διαθέτης πληρώνει δικαιώματα (royalties) στον παραγωγό προκειμένου να έχει την άδεια (license rights), ενώ ο χρήστης λαμβάνει το δικαίωμα αναζήτησης και ανάκτησης ανάλογα με το κόστος των υπηρεσιών που πληρώνει. Σε ένα διαφορετικό μοντέλο, ως χρήστης θεωρούνται μαζί η βιβλιοθήκη και ο τελικός χρήστης, όπου το κόστος των υπηρεσιών στον διαθέτη πληρώνεται από τη βιβλιοθήκη προκειμένου να έχει τα δικαιώματα αναζήτησης και ανάκτησης ο τελικός χρήστης. Οι βιβλιοθήκες με τη σειρά τους θα ασχοληθούν με τους τοπικούς χρήστες, με τα ζητήματα copyright και την τιμολόγηση χρήσης των υπηρεσιών τους σ' αυτούς.

Τα μοντέλα κόστους που εφαρμόζονται στη MeDoc είναι τα παρακάτω :

- Πάγιο κόστος: βασικό κόστος για την πρόσβαση στην ψηφιακή βιβλιοθήκη
- Ατομική συνδρομή : παρέχεται άδεια σε μεμονωμένα άτομα. Εδώ μπορεί να εφαρμοστεί και η ανώνυμη άδεια, όπου απαιτείται η πληρωμή επί τόπου (με ηλεκτρονικό τρόπο)
- Ομαδική συνδρομή :

Βιβλιογραφία

¹ ΓΓΕΤ Εθνικό Πληροφοριακό Σύστημα. *Προκήρυξη του προγράμματος για τη δημιουργία και ανάπτυξη τραπεζών πληροφοριών και δεδομένων για την επιστήμη και τεχνολογία*, 1997.

² Peters, C., Thanos, C.(eds) *Research and Advanced Technology for Digital Libraries: first European Conference; proceedings / ECDL' 97 Pisa, Italy, September 1-3, 1997*.Berlin : Springer, 1997

³ Stefik, M., Lavendel, G. Libraries and Digital Property Rights. In: *Research and Advanced Technology for Digital Libraries: first European Conference; proceedings / ECDL' 97 Pisa, Italy, September 1-3, 1997*, pp. 1-10.

⁴ Bowden, B. and others *The University of Georgia Libraries Copyright Policy* [July 1994] < <http://arl.cni.org/scomm/copyright/Georgia.htm> >

⁵ Brinson, D., Radcliffe, M. An Intellectual property law primer for multimedia and web developers. 1996 < <http://www.eff.org/pub/CAF/law/ip-primer> >

⁶ < <http://www.truste.org> >

⁷ Γκριτζαλης, Δ. *Ασφάλεια πληροφοριακών συστημάτων σε περιβάλλοντα υψηλής ευπάθειας*. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 1994.

⁸ The future of libraries, *Meme* 1.06, 1995, < <http://memex.org/meme1-06.htm> >

⁹ Breu, M., Weber, R. Charging for a Digital Library - The Business Model and the Cost Models of the MeDoc Digital Library. In: *Research and Advanced Technology for Digital Libraries: first European Conference; proceedings / ECDL' 97 Pisa, Italy, September 1-3, 1997*, pp. 375-385.